

Yalı Ağası Osman Ağa ve Yalı Ağalığı Makamı Hakkında Bazı Tespitler

Ahmet DOĞAN*

Özet

Kırım Hanlığı, Karadeniz'in kuzeyinde kurulan önemli Türk-İslâm devletlerinden biri olmasına rağmen devlet teşkilatıyla ilgili birçok müessese tam olarak aydınlatılmamıştır. Bunlardan biri de Yalı ağalığı makamıdır. Yalı ağalığı makamı genel olarak Bucak Bölgesi Tatarlarının başında bulunan zabite verilen ünvanıdır. 1650 yılından önce ihdâs edildiği öngörülen Yalı ağalığı makamının merkezi Han Kışlası'dır. Kırım Hanlığı tarihinde Yalı ağalığı makamına tayin edilen en önemli ağalardan biri Osman Ağa'dır. Osman Ağa, zekâsı ve şecaati ile göz doldurmuş ve bu nedenle de I. Selim Geray Han, III. Gazi Geray Han, II. Devlet Geray Han ve III. Saâdet Geray Han zamanlarında Yalı ağalığı makamında bulunmuştur. Göstermiş olduğu kahramanlıklar dolayısıyla da hanlık yöneticilerinin ve Osmanlı devlet adamlarının övgüsüne mazhar olmuştur. Vefâtından sonra ise muhalefâtı taksim edilerek 48 numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defterine kaydedilmiştir. Çalışmanın en önemli amacı da kadıasker defterinde yer alan muhalefât üzerinden Osman Ağa'yı merkeze alarak Yalı ağalığı makamını tahkik etmektir. Bu bağlamda çalışmada, Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri'nin yanı sıra dönemin kronikleri ve arşiv belgelerinden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Hanlığı, Bucak, Yalı ağalığı, Osman Ağa, Muhalefât.

Some Detections About Osman Agha whom is Yalı Agha and his rank Abstract

Abstract

Although the Crimean Khanate was one of the important Turkish-Islamic states established in the north of the Black Sea, Most of the institutions related to the state organization haven't been fully clarified. One of these was the Yali Agha rank. The position of Yali Agha is generally a title given to the officer who heads the Tatars of the Bucak Region. The headquarters of the Yali Agha rank, which is thought to have been established before 1650, is the Han Barracks. One of the most important Agha's appointed to the position of Yali agha in the history of the Crimean Khanate is Osman Agha. Osman Agha filled the eyes with his intelligence and genealogy, and therefore I. Selim Geray Khan, III. Gazi Geray Khan, II. Devlet Geray Khan and III. Saadet in Geray Han's it's time was in the position of Yali agha. Due to the heroism he showed, he was praised by the rulers of the Khanate and the Ottoman statesmen. After his death, his inheritance was distributed and recorded in the Crimean Khanate Kadıasker Book number 48. The most important aim of the study is investigating the position of Yali Agha, focusing on Osman Agha, through the muhalefât in the Kadıasker book. In this context, in addition to the Kadıasker Notebooks of the Crimean Khanate, chronicles and archive documents of the period had been used in this study.

Key words: Crimean Khanate, Budjak, Yali Agha, Osman Agha, Inheritance.

Extended Abstract

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Niğde Akşemseddin Bilim ve Sanat Merkezi, Niğde/ Türkiye, adogan1299@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-2685-957X>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Doğan, A. (2024). Yalı Ağası Osman Ağa ve Yalı Ağalığı Makamı Hakkında Bazı Tespitler *Küllîye*, 5(1), 97-118. DOI: 10.48139/aybukulliyel.1328627

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
17 Temmuz 2024	13 Mart 2024	Araştırma Makalesi	97-118
17 July 2023	13 March 2024	Research Article	

Although the Crimean Khanate was one of the important Turkish-Islamic states established in the north of the Black Sea, Most of the institutions related to the state organization haven't been fully clarified. One of these was the Yali Agha rank. The position of Yali Agha is generally a title given to the officer who heads the Tatars of the Bucak Region. The headquarters of the Yali Agha rank, which is thought to have been established before 1650, is the Han Barracks in the Bucak region. Çöplüce Pazarı Village, Sultan Sıvat Village, Korkmaz Village and Hacı Hasan Kışlası are also the places under the sovereignty of the Yali Aghas. It is thought that the position of Yali Agha continued to exist until the last quarter of the 18th century.

The most important duties of Yali Aghas within the Crimean Khanate are to announce the Khan's orders to the public, meet the needs of the people of the Bucak region, resolve disputes and ensure public order in the region. Of course, he must personally participate in the expedition by collecting the required number of soldiers for the expedition. Yali aghas commanded a significant amount of military power during the Crimean Khanate period. Because of this power they had, they participated in many campaigns of both the Ottoman Empire and the Crimean Khanate. The military power of the Yalı Aghas suggests that they were influential within the state protocol of the Crimean Khanate. The Yali agha have their own flags and their own hatems with which they seal their correspondence. While fulfilling their duties and responsibilities, they benefited from assistants called representatives and naib.

One of the most important Agha's appointed to the position of Yalı agha in the history of the Crimean Khanate is Osman Ağa. Osman Ağa filled the eyes with his intelligence and genealogy, and therefore I. Selim Geray Khan, III. Gazi Geray Khan, II. Devlet Geray Khan and III. Saadet in Geray Han's it's time was in the position of Yalı agha. Due to the heroism he showed, he was praised by the rulers of the Khanate and the Ottoman statesmen. Osman Ağa participated in many expeditions carried out by the Crimean Khanate and the Ottoman Empire. Due to the heroism he showed, he was praised by the rulers of the Khanate and the Ottoman statesmen. Like the Yalı agha's before him, Osman Ağa tried to establish authority in the Bucak region and gave orders through his altun hatem as the officer of the region. He participated in many expeditions with his own yellow flag.

According to the information in the Muhallefat record, Osman Ağa has a wife, two sons and a daughter. His wife's name is Kadın. The names of his sons are Ahmed Bey and Hamid Bey. His daughter's name is Rukiye Bike. Osman Ağa passed away in Bahçesaray on Evâsıt-ı rabiülahir 1130 (March 1718) and was buried in Bahçesaray on the same date. But his grave could not be found. After his death, upon the order of the Crimean Khan (Saadet Geray Khan III), his inheritance was distributed through Inayet Shah. His inheritance was recorded in the Crimean Khanate Kadiasker Book number 48. It is seen that Osman Ağa's opposition has relations with people in different social networks in Crimea. In this context, it is understood that Osman Ağa traded with people of different religious and ethnic backgrounds and had commercial relations with them, regardless of whether they were Muslims or non-Muslims. Although Osman Ağa has a small amount of debt, he is a wealthy Crimean in terms of total movable and real estate assets. When Osman Ağa died, he had real estate in Bahçesaray, Gözleve, Nehr-i Kaçı, Akmesid, Nehr-i Balbek, Teberti and Kızıl Bunar and 27 slaves. There are also six books in Osman Ağa's legacy. When the books are examined, it is thought that

Osman Agha had a religious personality and also knew Arabic. The most important aim of the study is investigating the position of Yalı Ağa, focusing on Osman Ağa, through the muhallefât in the Kadıasker book. In this context, in addition to the Kadıasker Notebooks of the Crimean Khanate, chronicles and archive documents of the period had been used in this study.

Giriş

Karadeniz'in kuzeyinde kurulan önemli devletlerden biri Kırım Hanlığı'dır. Fakat Kırım Hanlığı devlet teşkilatı tam anlamıyla araştırılmamış, birçok müessese ihmal edilmiştir. İhmal edilen müesseselerden biri de Yalı ağalığı makamıdır. Bu nedenle çalışmada Yalı Ağası Osman Ağa üzerinden Yalı ağalığı makamının Kırım devlet teşkilatındaki yeri irdelenecektir. Zira Bucak Bölgesi'nin güvenliğini sağlamanın yanında Kırım hanlarının ve Osmanlı devlet adamlarının da yer aldığı pek çok sefere iştirak eden Yalı ağaları hakkında bugüne kadar çok az çalışma yapılmıştır. Yapılan az sayıdaki çalışmadan en önemlisi Başer tarafından hazırlanan Bucak Tatarları adlı doktora tezidir. Başer, çalışmasında Bucak Tatarlarının idari yapısını incelerken Yalı ağalığı makamı hakkında bizimde referans aldığımız çok önemli tespitlerde bulunmuştur. (Başer, 2010,193-199). Fakat çalışmanın merkezine alınan ve Kırım tarihinde önemli bir yeri olan Yalı Ağası Osman Ağa hakkında ise bugüne kadar müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışmayla birlikte Yalı ağası Osman Ağa'nın hayatı ilk defa incelenmiş olacaktır. Bu bağlamda Yalı ağalarının siyasi güçleri, ekonomik durumları, sosyal statüleri ve Kırım Hanlığı içerisindeki konumları gün yüzüne çıkartılmış olacaktır. Çalışmada Osmanlı arşivinde tespit edilen belgelerle birlikte özellikle 48 numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri'nde yer alan muhallefât ana kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca 1700-1725 tarihleri arasında kapsayan ve Türkiye'de örnekleri bulunan Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri tarafımızdan transkript edilerek excell ortamında fişlenmiş ve ihtiyaç duyulan Yalı ağalığı ile ilgili belgeler buradan çekilmiştir. Dolayısıyla 35, 38 ve 45 numaralı kadıasker defterlerinden de istifade edilmiştir. Bununla birlikte çeşitli literatür çalışmaları da incelenmiştir. Elde edilen tüm verilere içerik analizi yöntemi uygulanmış ve akabinde Yalı ağalığı makamı hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Çalışmanın merkezinde yer alan Osman Ağa'nın muhallefâtına geçmeden önce kısaca Yalı ağalığı makamının ihdâsı, gelişimi ve kadıasker defterlerine yansıyan bazı Yalı ağaları hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Daha sonra ise Osman Ağa'nın muhallefâtı üzerinden Yalı Ağası Osman Ağa ve Yalı ağalığı makamı hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

1. Yalı Ağalığı Makamının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Yalı ağalığı makamı Osmanlı Devleti egemenlik sahasında bulunan ve umumiyetle Bucak diye adlandırılan Besarabya Bölgesindeki halkı yönetmek için ihdâs edilmiştir.¹⁶ Yalı ağalığı isminin de Bucak Bölgesi içerisinde yer alan Yalı Bölgesi'nden geldiği düşünülmektedir. Zira Öztürk'e göre de Tuna, Dinyester,

¹⁶ Bartınlı İbrahim Hamdi'ye göre Bucak bölgesinin eski ismi Serâb'tır. Bkz. Bartınlı İbrahim Hamdi, Atlas-ı Cihan, Esad Efendi 2044,Varak 280a.

Bucak ve Dinyeper deltalarının içinde bulunduğu coğrafyadaki birçok kasaba ve kale, Karadeniz Yalı kasabası şeklinde nitelendirilmiştir (Öztürk, 2017,193). Çalışmada incelen Yalı bölgesi ise Mustafa Kesbî tarafından “*Nehr-i Tuna ile nehr-i Turla'nın arzı 34 sâ'at ve tûlû 70 saattir. Derûn-ı arâzî-i mezkûr ma'mur olup hâliyyü'-l halli kalildir*” (Kesbî, 2002, 18) şeklinde zikredilen Bucak bölgesindedir. Bölge, sahip olduğu verimli arazileri ve zengin bitki örtüsü nedeniyle Altın Orda Hanlığı zamanından itibaren Deşt-i Kıpçak Bölgesindeki Türklerin iskân edildiği bir coğrafya olmuştur. Kırım Hanlığı zamanında da bahsi geçen özelliklerden dolayı bölgeye Türk aşiretlerinin iskânı devam etmiştir. Bu bağlamda özellikle 1550-1600 yılları arasında çok sayıda Kırım Türkü bölgeye iskân edilmiştir (Başer, 2010, 23-26). Ayrıca Kırım Türklerinin yanında bölgeye Anadolu ve Rumeli'den çok sayıda Türk iskân edilmiştir (Karpat, 1992, 341). Dolayısıyla Bucak havalisi 15 ve 16. yy'm başlarında Türk aşiretlerinin umumiyetle iskân edildiği, önemli oranda Türk nüfusunun barındığı bir coğrafya olmuştur. Bu bağlamda bölgenin yönetimi de çalışmada ele alınan Yalı ağalarına verilmiştir. Geliri ise Osmanlı Devleti'nin fethinden sonra Kırım hanlarına has olarak verilmiştir (Bıyık, 2014, 183).¹⁷ Kaynaklardan Yalı ağalığı makamının ilk defa ne zaman ve kimin tarafından ihdas edildiği hususu tam olarak tespit edilememiştir. Başer'e göre Yalı ağalığı makamı, Kantemir Mirza'nın ölümünden yani 1637 yılından 1650 yılına kadar geçen zaman dilimi içerisinde ortaya çıkmış olabilir (Başer, 2010, 195). Bülbül'e göreyse 1637 yılında İtil'de zuhur eden Kalmuk tehlikesi üzerine bölgedeki Nogaylar, Bucak civarına göç etmişler ve Osmanlı Devleti de Nogayları itaat altına alabilmek için Yalı ağalığı makamını tesis etmiştir (Bülbül, 2016, 79).

1650 yılı öncesinde ihdâs edildiği anlaşılan Yalı ağalığı makamı 1075 (M.1665) tarihinde ise Osmanlı Devleti tarafından lağvedilmiştir. Lağvedilirken de Kırım hanına danışılmamış hatta Kırım Hanı Mengli Geray Han bu durumu Leh kralının elçisinden öğrenmiş ve Çelebi'nin deyişiyle Han bu haberi duyunca aklı başından giderek kıpkırmızı olmuştur (Evliya Çelebi, 2011, 470). Yalı ağalığının Osmanlı Devleti tarafından kaldırılmasının altında yatan en önemli etken şüphesiz bölgede merkezi otoriteyi tesis etme arzusudur. Zira Kırım hanlarının ve aristokrat beylerin Bucak bölgesi üzerindeki etkisi Osmanlı Devlet yöneticileri tarafından kendi otoriteleri karşısında tehdit olarak algılanmış ve bu nedenle Bucak Bölgesi, Özi Eyaleti mutasarrıfına bağlanmıştır. Bu bağlamda da Silistre'de bulunan Vezir Hacı Hüseyin Paşa'nın telkinleriyle Yalı ağalığı makamı kaldırılmıştır (Başer, 2010, 150).

Yalı ağalığının kaldırılması özellikle Bucak havalisindeki aşiretlerin iskânı ve asayişle ilgili düzensizliklerin zuhur etmesine ve ayrıca istenen miktarda Tatarın sefere götürülememesine neden olmuştur. Bunun üzerine 1676 tarihinde, I. Selim Geray Han zamanında Yalı ağalığı makamı Osmanlı Devleti tarafından yeniden tesis edilmiştir. Yalı ağalığı makamının yeniden tesis ettirilmesinde ortaya çıkan sıkıntıları bertaraf etme arzusunun yanında I. Selim Geray Han'ın Osmanlı Devleti nazarında kazandığı teveccühünde önemli bir yeri olmalıdır. Zira I. Selim Geray Han, Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı dönemlerinde hanlık makamında bulunmuş

¹⁷ Kırım Hanlığı Kadasker Defterlerinde bu durum şöyle ifade edilmiştir. “Feth-i Hakaniden beri Devlet-i aliyyeden eslâf-ı azâm ve kiramlarına ve haliya sultanlarına mûamâileyh efendimize has olmak üzere ihsân ve inâm olunan Akkirman'da Yalı karyelerinden...” Bkz. ORRNB, FOND 917,71-87-B1.

ve her cephede büyük zaferler kazanmış, sevilen ve saygı duyulan bir Kırım hanıdır. Bu minvalde yine çalkantılı bir dönemde Leh Seferinde, Kırım Han'ı I. Selim Geray Han büyük başarılar elde etmiş ve Leh Seferi serdarı Vezir İbrahim Paşa ile birlikte ödüllendirilmiştir. Bu bağlamda Abdi Paşa, I. Selim Geray Han'ın göstermiş olduğu üstün başarıdan dolayı Osmanlı Devleti tarafından ödüllendirildiğini, kendisine sorguç, kılıç ve hilat giydirildiğini ve ayrıca Yalı ağalığının yeniden ihdâs edilerek Yalı köylerinin ve Bucak Tatarlarının Selim Geray Han'a dolayısıyla Kırım Hanlığı'na bağlandığını "*ba'de'l-yevm Yalı köyleri ve Bucak Tatarının zabt ü rabtı cümle hanın olmak üzere fermân-ı padişahı sadır ...*" şeklinde zikretmektedir (Derin, 1993, 402). I. Selim Geray Han devrinin en önemli Yalı ağası ise bu çalışmada incelenen Osman Ağa'dır. Yalı ağalığı makamının yeniden tesis edilmesinden sonra tekrar ne zaman kaldırıldığı muallak olmakla birlikte 18. yüzyılın son çeyreğine kadar devam ettiği öngörülmektedir. Zira Osmanlı arşivinde yer alan H.1187 (M. 1774) tarihli bir belgede "*sabık Yalı Ağası Akkirmanlı Abdi esaretten kurtularak Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır*" ibaresi yer almaktadır (BOA, TS.MA.e, 788/71).

Yalı ağalarının merkezi Bucak Bölgesi içerisinde yer alan Han Kışlası'dır. Turla Nehrinden bir saatlik mesafede bulunan Han Kışlası beş yüz hanelidir. Han Kışlası, Yalı ağalarının ikametine mahsus hanı, câmisi ve kışlası mevcut olan yerleşim merkezidir. Kırım Bölgesine seyahat eden Çelebi, Han Kışlası'na vardığı zaman Yalı Ağası Ahmed Ağa'nın yanında kalmıştır (Evliya Çelebi, 2011, 424). Es-Sebü's-Seyyâr Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar'da da Yalı ağalının Boğdan Voyvodası tarafından temlik edildiği ve Nehri Turla sahilindeki köyleri kapsadığı ifade edilmektedir (Seyyid Mehmed Rızâ, 2020, 118). Hurremî de benzer şekilde Yalı ağalığının Boğdan Voyvodası tarafından temlik edildiğini ve Yalıköy şeklinde tabir edilen bölgede hâkim olduklarını ve Kırım hanları tarafından nasb edildiklerini zikreder (Can, 2022, 109). Çelebi tarafından verilen bilgiye göreyse 1061-1067 (M.1651-1657) tarihlerinde Çöplüce Pazarı Köyü, Sultan Sıvat Köyü, Korkmaz Köyü ve Hacı Hasan Kışlası'nın Yalı ağalarının hükmünde olduğu anlaşılmaktadır (Evliya Çelebi, 2011, 423). Peyssonnel'e göreyse Yalı Bölgesi Akkirman'dan Bender'e kadar birçok köy ve kasabayı kapsamaktadır (Peyssonnel, 1787, 308). 1134 (M.1721-1722) yılında Bucak Bölgesinde bulunan ve Bucak Tatarları hakkında bilgi veren Bartınlı İbrahim Hamdi Efendi'nin "*Bunların Kırım Hanı tarafından üzerlerine hâkim ve zâbit-i mahsûs Yalı ağası nâmıyla bir ağa tâyin olunub andan başka kendü cinslerinden sultan ve mirzâları vardır*" şeklindeki ifadesinden Yalı ağalarının Bucak Tatarları'nın yöneticileri arasında olduğu anlaşılmaktadır (Bartınlı, 280a). Yine Akkirman hakkında bilgi veren Bartınlı, Yalı Ağalarının hâkimiyet sahasını "*Bucak hâkimi Yalı ağası bunun kurbünde olur*" şeklinde zikretmektedir (Bartınlı, 282b). 1155 (M.1742) tarihinde II. Selamet Geray Han tarafından yazılan yarlıkta da Yalı ağalarının Bucak Bölgesine zabıt tayin edildiği ifade edilmektedir (Velyaminov-Zernov, 2009, 775). Osmanlı Dönemi Kırım'ı hakkındaki önemli müelliflerden biri olan Smirnov'da Özü ve Tuna nehirlerinin aşağı bölgesinde yaşayan Nogaylar hakkında bilgi verirken bu bölge ahalisinin Yalı ağası denilen üst düzey Tatar yöneticisine bağlı olduğunu zikretmektedir (Smirnov, 2016, 357). Dolayısıyla tüm bu bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde Yalı ağalığı makamında bulunan kişinin Bucak

Bölgesinde mukîm olduğu ve bölgenin güvenliğinden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Yalı ağaları sahip oldukları askerî güç nedeniyle Kırım devlet protokolü içerisinde de kendilerine yer bulmuştur. Her ne kadar da Çelebi ve Peyssonnel'in¹⁸ belirttiği üzere divan toplantısına katılanlar arasında Yalı ağası olmasa da onların Kırım devlet protokolünde önemli bir yer işgal ettikleri düşünülmektedir. Yalı ağalarının protokoldeki yeri hakkında en önemli ipuçlarından birini Bartınlı İbrahim Hamdi vermektedir. Bartınlı'ya göre Yalı ağaları, Bucak Tatarları'nın zabitidirler ve aynı zamanda vezir statüsündedirler. Bartınlı bu durumu "*Kırım Hanı tarafından üzerlerine hâkim ve zâbit-i mahsûs Yalı ağası nâmıyla bir ağa tâyin olunub...*" (Bartınlı, 280a) ve "*Akkirman tarafında Yalı ağası nâmıyla Han tarafından bir ağa ki vezir makamında olur*" şeklinde zikreder (Bartınlı, 151b). Yine Yalı ağalarının protokoldeki yeri hakkında Bahçesaray'da bulunan saray, bağlı beylik ve devletlerin gönderdiği hediyeler ve mahiyetlerinde bulunan asker sayısı hesabı üzerinden de yorum yapılabilir. Bu bağlamda Çelebi'nin verdiği bilgiler kıymetlidir. Çelebi, Bahçesaray şehrindeki sarayları sayarken Kırım hanlarının sarayı olan Hansaray, Vezir Sefer Gazi Sarayı, Salaçık'taki Mengli Geray Han Sarayı, Kaytas Ağa Sarayı ve Defterdar İslâm Ağa Sarayından hemen sonra Yalı Ağası Ahmed Ağa Sarayı'nın bulunduğunu zikrederek aynı zamanda Yalı ağalığı makamının statüsü hakkında da ipucu vermektedir (Evliya Çelebi, 2011, 517). Zira Çelebi, Yalı Ağası Ahmed Ağa Sarayı'ndan sonra şehirde bulunan diğer sarayları Şah Bolat Ağa Sarayı, Ebu Ahmed Ağa Sarayı, Emildaş Ahmed Ağa Sarayı şeklinde zikretmiştir. Yine Çelebi, Erdel'den Eflak ve Boğdan'a giderken Erdel Kralı tarafından Eflak ve Boğdan beylerine, Leh kralına, bölgedeki diğer krallara, Temaşvar'daki Osmanlı vezirine, Nureddin sultana, Kalgay sultana ve Kırım Hanı Mehmed Geray Han'a hediyeler gönderirken Yalı ağasına da hediyeler gönderildiğini zikretmektedir (Evliya Çelebi, 2011, 367). Yine çeşitli sebeplerle İstanbul'a giden Yalı ağaları Osmanlı Devleti tarafından taltif edilmiştir. Bu bağlamda Yalı ağalarının beyaz kuni, çamaşır vb. eşya bedeli Osmanlı Devleti tarafından karşılanmış (BOA, AE.SMST.II., 108-1114), belli zamanlarda ise kendilerine ve mahiyetine para yardımında bulunulmuştur.¹⁹ Savaş esnasında göstermiş oldukları kahramanlıklardan dolayı da taltif edilmişlerdir. (Silâhdâr, 2018, 264). Dolayısıyla zikredilen hususlar Yalı ağalığı makamının statüsünü göstermesi bakımından kıymetlidir. Muhakkak bu durumda Yalı ağalarının askeri gücünün de önemli yeri bulunmaktadır. Zira Çelebi'ye göre Kırım hanı sefere çıkarsa on iki ot ağası öncü tayin edilir ki bunlar on iki tabur eder. Bunların ardından da on iki katar asker gider. Kalgay sultan sefere çıkarsa elli bin asker yani sekiz tabur eder. Nureddin sultanlar sefere çıkarsa kırk bin asker yani altı tabur eder. Han veziri, Kazak sultanlar, Yalı ağaları, Şirinli, Mansurlu ve Sincivitler sefere çıkarsa otuz bin asker yani beş tabur eder. Diğer beyler ve mirzalar sefer giderse onar bin asker yani dört katar asker olur demektir (Evliya Çelebi, 2011, 454). Dolayısıyla Çelebi'nin ifadesinden Yalı ağasının ilk başlarda han veziri ve Karaçi beyleriyle

¹⁸ Claude-Charles Peyssonnel, 1754-1758 yıllarında Kırım'da Fransa konsolosluğu görevinde bulunmuş ve bu esnada şahit olduğu olayları "Traité sur le commerce de la Mer Noire" adlı eserine kaydetmiştir. Bkz. Peyssonnel, Claude-Charles, Traité sur le commerce de la Mer Noire, Tome I-II, Cuchet, Paris 1787.

¹⁹ 1740 tarihinde İstanbul'da bulunan Yalı Ağası Abdulfettah Ağa'ya 500, velayetine 650 olmak üzere toplamda 1150 guruş nakit verilmiştir. BOA, C..MTZ., 5 – 229, H. 10-03-1153.

eşdeğer statüde oldukları anlaşılmaktadır. Yine Yalı ağalarının Bucak'ta Nogaylardan ot hakkı alması onların hem ekonomik gelirleri hem de Nogaylar üzerindeki nüfuzları dolayısıyla statüleri hakkında bilgi vermesi bakımından da kıymetlidir (Evlîya Çelebi, 2011, 426). Bunlara ilaveten bu çalışmada irdelenen Osman Ağa'nın muhallefâtında *sarı derâli*²⁰ bayrak ve *altun hâtem*²¹ tespit edilmiştir. Bahsi geçen bayrak sadece Osman Ağa'nın kendi bayrağı olabileceği gibi Yalı ağalığı makamına özgü de olabilir. Zira binlerce kişilik bir askerî kuvvete liderlik yapan Yalı ağalarının kendilerine has bayrağının olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca yine Osman Ağa'nın muhallefâtında tespit edilen hâtem, devlet işlerinde mühür yerine kullanıyor olmalıdır. Dolayısıyla Osman Ağa ile birlikte diğer Yalı ağalarının da kendi isimlerinin yazıldığı ve önemli evrakları mühürledikleri hâtemleri olmalıdır. Yukarıda zikredilen kaynakların haricinde Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri üzerinde çalışmalarda bulunan Bıyık'a göre Yalı ağaları; şeyhülislam, kazasker, han ağası, defterdar, kaymakam, tat ağası, hazinedarbaşı ve kâtiblerle birlikte hanın hizmetinde bulunan önemli hizmetkârlar arasındadır (Bıyık, 2014, 56). Bucak seraskerliğinin kurulmasından sonra ise Yalı ağası, Serasker sultana bağlanmıştır.

Yalı ağalarının Kırım Hanlığı devlet teşkilatı içerisindeki en önemli görevi Bucak Bölgesinin zabiti olarak bölge halkına liderlik etmek, aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek ve bölgede asayiş sağlamaktır. Yine hanın emirlerini halka duyurmak, han tarafından verilen buyruk cihetinde sefer için gerekli sayıda asker toplamak ve seferlere katılmak Yalı ağalarının görevleri arasındadır. Smirnov'a göre ise Yalı ağalarının en önemli görevi han adına vergi toplamaktır (Smirnov, 2016, 357). Şüphesiz zikredilen görevlerin her biri son derece mühimdir. Fakat Yalı ağalarının en fazla mesai harcadığı görevlerden biri bölgede ortaya çıkan eşkıyalık faaliyetleridir. Zira bölgede ortaya çıkan en ufak huzursuzluk hemen Osmanlı Devleti'ne yansımaktadır. Osmanlı Devleti içinse bölgede ortaya çıkabilecek huzursuzluklar asker deposu olarak görülen Bucak Bölgesinden yeterli desteğin alınmaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Osmanlı Devleti bölgede ortaya çıkan huzursuzluklar karşısında hemen Yalı ağasına emr-i şerifler göndererek gerekli tedbirlerin alınmasını emretmiştir. Konuyu birkaç örnekle açıklamak gerekirse; 21 Zilhicce 1089 (3 Şubat 1679) tarihinde Bucak Tatarlarının Leh ve Kozak Bölgesine geçişleri sırasında yağma ve gasb eyleminde buldukları şikâyeti Osmanlı Devleti'ne ulaştırınca konu hakkında Yalı ağasına hüküm-i şerif gönderilerek gerekli tedbirin alınması istenmiştir (BOA, İE. MT, 1/94). Zilkâde 1121 (Ocak 1710) tarihinde Halil Paşa Yurduna yerleştirilen Nogaylardan bazıları eşkıyalık eyleminde bulunmuşlar, Nayman aşiretine baskın vererek beş neferlerini katledip mallarını yağmalamışlardır. Konu kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti'ne ulaşmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti tarafından öncelikle Özi Vâlisi Yusuf Paşa'ya ve Yalı ağasına emir gönderilerek suçluların yakalanması istenmiş akabinde de Kırım Han'ı II. Devlet Geray Han'a name gönderilerek konu hakkında

²⁰ درای Derâ, Farsça kökenli bir kelime olup "dırlamak, çan, çingirak" anlamına gelmektedir. Bkz. Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, Asır Matbaası, İstanbul 1322, s.363.

²¹ Hâtem sözlükte "Mühür, imza yerine mektubun sonuna basılmak üzere sahibinin ismi mehkûl tamga ki ekseriya bir halkaya merbût olup yüzük gibi parmağa geçirilir" şeklinde yer almaktadır. Şemşeddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Çağrı Yay., İstanbul 1996, s.1305; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1993, s.565.

bilgilendirilmiş ve suçluların cezalandırılması istenmiştir (Portakal, 2019, 70-71). 10 Şevval 1132 (15 Ağustos 1720) tarihinde ise Bucak bölgesinde eşkıyalık hareketi meydana gelmiş ve hemen Kırım Han'ı III. Saâdet Geray Han'ın Yalı ağası kaymakamına emir gönderilerek gerekli tedbirleri alması istenmiştir (BOA, A.DVNS.MHM.d., 129-1181). Konu hakkında verilecek son örnek hadise ise 29 Rabiulahir 1138 (4 Ocak 1726) tarihinde meydana gelmiştir. Yine benzer şekilde Bucak Bölgesinde bir gurup eşkıya biz Şirin ve Mansuroğullarıyız diyerek halktan ve Hotin-Boğdan tüccarlarından usulsüz vergi almışlardır. Olay öğrenilir öğrenilmez de Yalı ağasından gerekli tedbirin alınması istenmiştir (BOA, A.DVNS.MHM.d., 133-224).

Yalı ağaları görev ve sorumluluklarını yerine getirirken vekil ve nâib olarak adlandırılan yardımcılardan istifade etmişlerdir. Vekil olarak adlandırılan kişi genellikle Yalı ağası sefere gittiği zaman Bucak'ta kalır ve onun adına bölgedeki işleri idare ederdi. Bu bağlamda Yalı ağası vekilinin en önemli görevi bölgede asayiş sağlamaktır ve bölgeye karşı yapılabilecek saldırılara engel olmaktır. Bu bağlamda belli zamanlarda Osmanlı Devleti tarafından Yalı ağası vekiline de emri şerifler gönderilmiştir. Örnek vermek gerekirse Muharrem 1091(Şubat 1680) tarihinde Osmanlı Devleti tarafından İsmailgeçidi kadısına ve Yalı ağası vekiline iki adet emir yazılmıştır. Birinci emirde özetle Akkirman'da bulunan ve köyleri basarak eşkıyalık yaptığı iddia edilen Emir Ali adlı Tatar başbuğun yakalanması (BOA, A.DVNS.MHM.d.,97-104) istenirken ikincisinde Emir Ali'nin suçsuzluğunun anlaşıldığı belirtilmektedir (BOA, A.DVNS.MHM.d.,97-106). Bir diğer emri şerifte ise Kırım Han'ı III. Saâdet Geray Han'ın Çerkez Seferine giderken beraberinde Yalı ağasını da götürdüğü ve Yalı ağasının sefere gitmeden önce yerine vekil tayin ettiği anlaşılmaktadır. Fakat anlaşıldığı kadarıyla vekil Yalı ağası görevini tam olarak ifa edememiş, bölgedeki Tatarlara söz geçirememiştir. Bunun üzerine 29 Zilhicce 1132 (1 Kasım 1720) tarihinde Bender Muhafızı İbrahim Paşa'ya gerekli tedbirin alınmasıyla ilgili emri şerif yazılmıştır (BOA, AE.SAMD.III, 232-22187). Nâibler ise genellikle Yalı ağası adına bölgedeki anlaşmazlıkların çözümüyle ilgilenmişlerdir. Bu minval üzerine de belli zamanlarda nâib ataması yapılmıştır. Bu konu hakkındaki en mühim örneklerden biri 25 Recep 1091(1 Eylül 1679) tarihinde Kamanıçe mollasına yazılan namedir. Namede özetle eskiden olduğu gibi Tatar davalarını görmek için Yalı ağasının yanına nâib tayin edildiği belirtilmektedir (BOA, A.DVNS.MHM.d.,97-48).

2. Yalı Ağası Osman Ağa

Osman Ağa, Yalı ağalığı makamında bulunmuş meşhur ağalardan biridir. İlk defa hangi Kırım hanı tarafından Yalı ağalığına tayin edildiği hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fakat Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın Nusrethane'sine göre Cemazeyilahir 1107 (Ocak 1696) tarihinde Avusturya seferine Yalı ağası olarak katılmıştır. Dolayısıyla I. Selim Geray Han'ın III. hanlığı zamanında Yalı ağasıdır (Silâhdâr, 2018, 253). Yine Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri üzerinde yaptığımız çalışmalardan Osman Ağa'nın Receb 1113 (Aralık 1701) tarihinde Yalı ağası olduğu anlaşılmaktadır (ORRN, FOND 917,35-44-A3). Fakat aynı yıl içerisinde görevinden ayrılarak/azledilerek yerine Fahrü'l-akrân Mustafa Ağa ibn Şâhtimur Bey Yalı ağası olarak atanmıştır (ORRN, FOND 917,35-64-B3). 1115 (M. 1703) tarihinde ise Yalı ağalığı makamında meşhur Yalı

ağalarından bir diğeri olan Ahmed Ağa²² bulunmaktadır (ORRNB, FOND 917,37-1-A1). Zilhicce 1116 (Mart 1705), Cemazeyilahir 1124 (Temmuz-Ağustos 1712) ve evâsıt-ı Rabiulahir 1130 (Mart 1718) tarihlerinde ise Osman Ağa yeniden Yalı ağasıdır (ORRNB, FOND 917, 38-34-A4; ORRNB, FOND 917,44-67-A1; ORRNB, FOND 917,48-67-A). Dolayısıyla Osman Ağa'nın I. Selim Geray Han'ın yanında III. Gazi Geray Han, II. Devlet Geray Han ve III. Saâdet Geray Han zamanında da Yalı ağalığı makamında bulunduğu görülmektedir.

Yukarıdaki bölümlerde de zikredildiği üzere Yalı ağası, Bucak Bölgesindeki Tatarların zabitidir ve Bucak Seraskerliğinin kurulmasından sonra ona bağlı olarak hareket etmiştir. En önemli görevi de bölgede asayişini sağlamak ve sefer zamanında istenilen miktarda asker toplayarak sefere katılmaktır. Bu bağlamda Osman Ağa'da hizmet ettiği Kırım hanları ve Osmanlı yöneticileriyle çok sayıda sefere iştirak etmiş, kahramanlıklar kazanmıştır. Özellikle 17.yy'ın sonu ve 18. yy'ın başında göstermiş olduğu kahramanlıklar kroniklerde yer almıştır. Kırım tarihinin önemli müelliflerinden olan Abdulgaffar Kırımî, “*Umdetü'l-Ahbar*” adlı eserinde Yalı Ağası Osman Ağa'yı “*Gazi-i fi-sebîl'ullah olan meşhur-ı afâk müstahakk-ı medh ü senâ ale'l-ıtlâk olan Yâlî Ağası Osman Ağa rahmetullâhu dahî derûn-ı tabura duhûl ve saf-ı şiken ve merd-efgen olarak çokluk kâfir kırub birkaç toplarını aldı*” şeklinde övgü dolu sözlerle zikreder (Paşaoğlu, 2014, 168). Bununla birlikte Osman Ağa'nın askerî hizmetleri hakkında en önemli bilgi Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Nusretname*'sinde yer almaktadır. Silâhdâr'a göre Osman Ağa 1696 tarihindeki Avusturya Seferinde yer almıştır. Bu bağlamda Osman Ağa, Cemazeyilahir 1107 (Ocak 1696) tarihinde sefere katılmış akabinde 6 Cemazeyilahir 1107 (12 Ocak 1696) tarihinde bir miktar daha Bucak Tatarını sefere getirmesi için görevlendirilmiştir. Kendisine verilen emri hızlı bir şekilde yerine getiren Osman Ağa kısa süre içerisinde yedi bin civarında Bucak Tatarı ile Siret Suyu'nu geçerek sefere iştirak etmiştir (Silâhdâr, 2018, 253). 21 Muharrem 1108 tarihinde (20 Ağustos 1696) Ordu-yı hümâyûnda vezir-i azâm tarafından kabul edilerek “*ber-hürdâr ol vücûda getürdüğüün hıdmet makbûl-i şâhânem olmuştur*” denilerek yeşil kaplı semmûr kontoş kaftan giydirilerek taltif edilmiştir (Silâhdâr, 2018, 264). Osman Ağa'nın dâhil olduğu sefer Osmanlı Devleti'nin galibiyeti ile neticelenmiş kral Friderikos yenilerek mahiyeti ile birlikte savaş meydanından kaçmıştır. Bunun üzerine kaçan düşmanı takip etme görevi Osman Ağa'ya verilmiştir. Osman Ağa tarafından da düşman kovalanmıştır (Silâhdâr, 2018, 274). Avusturya Seferi esnasında Moravik palankasının fethinde de yer alan Osman Ağa, Hanzade Şahbaz Geray Sultan'la²³ birlikte Kırım'a geri dönmüştür (Silâhdâr, 2018, 305). İlerleyen zaman diliminde de Osman Ağa, Osmanlı ordusu tarafından verilen çeşitli görevleri yerine getirmiştir. Bu bağlamdaki önemli görevlerden biri de

²² Ahmed Ağa'da Osman Ağa gibi farklı zamanlarda Yalı ağalı makamında bulunmuştur. Örneğin 1692 yılının Yalı ağası Ahmed Ağa'dır. Bkz. Sema Aktaş Sarı, “17. Yüzyılın Sonlarında İsmail Kazasında Sosyal ve Ekonomik Yaşam”, *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Vol./Yıl. 2, No/Sayı. 1, Summer/Yaz 2020, s.32.

²³ Şahbaz Geray Sultan, I. Selim Geray Han'ın oğludur. Osman Ağa'nın da katıldığı seferlerde Kırım ordusunun komutanlığını yapmıştır. Şahbaz Geray Sultan hakkında Bkz. Zübeyde Güneş Yağcı, Mustafa Akkaya, “Kırım'da Bir Hanzadenin Yaşamı: Hacı Selim Giray'ın oğlu Şahbaz Giray”, *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Vol./Yıl. 4, No/Sayı. 1, Summer/Yaz 2022), s.76-104.

stratejik bakımdan son derece önemli olan ve uzunca süre hâkimiyet mücadelesi verilen Özi Kalesi'nin etrafındaki güvenliği sağlama görevidir (Silâhdâr, 2018, 335). Kırım Hanlığı Kadıasker Defterlerinde yer alan ünvan ve lakaplarda bahsi geçen kronikleri doğrulamaktadır. Zira Cemazeyilahir 1124 (M.1712)tarihli bir belge de Osman Ağa “*Fahrü'l-eşbâh ve'l-ayân Osman Gazî*” şeklinde zikredilmiştir (ORRNb, FOND 917,44-67-A1).

Osman Ağa'nın ailesi hakkındaki en önemli bilgi ise yine muhalledfâtında yer almaktadır. Muhalledfât kaydında yer alan bilgiye göre Osman Ağa'nın bir eşi, iki oğlu ve bir kızı vardır. Eşinin adı Kadın'dır. Oğullarının ismi ise Ahmed Bey ve Hamid Bey'dir. Kızının adı ise Rukiye Bike'dir. (ORRNb, FOND 917,48-67-A).

Osman Ağa, evâsıt-ı rabiulahir 1130 (Mart 1718) tarihinde Bahçesaray'da vefât etmiştir.²⁴ Osman Ağa vefât ettiğinde Yalı ağalığı makamında bulunması kuvvetle muhtemeldir. Zira muhalledfât kaydında sabık ibaresi yer almamaktadır. Vefâtı üzerine Kırım Han'ı III. Saâdet Geray Han'ın emri üzerine muhalledfâtı İneyet Şah Bey tarafından taksim edilmiştir. (ORRNb, FOND 917,48-67-A).

3. Osman Ağa'nın Muhalledfâtı

Muhalledfât, Osmanlı Miras Hukuku'nda vefât eden insanların geride bıraktığı malları ifade etmek için kullanılan bir terim olup muhalledfâtın çoğuludur (Özcan, 2005, 406; Pakalın, 1993, 564). Yalı Ağası Osman Ağa'nın vefâtı da tellallar vasıtasıyla duyurulmuş ve akabinde cenaze ritüelleri yerine getirildikten sonra Kırım Han'ı III. Saâdet Geray Han'ın emriyle muhalledfâtı taksim edilmiştir. Osman Ağa hakkında daha iyi çıkarımlar yapılabilmesi için muhalledfâtı çalışmada; taksim edilme şekli, gayrimenkul ve hayvanları, köleleri, kılık-kıyafetleri ve ev eşyaları şeklinde tasnif edilmiştir.

3.1.Muhalledfâtının Taksimi

Osman Ağa, Bahçesaray'da vefât etmiş ve yine Bahçesaray'da defnedilmiştir. Osman Ağa'nın muhalledfâtı çocuklarının da vasîsi İneyet Şah Bey'in marifetiyle taksim olunmuştur. Yapılan taksimat ise kadıasker defterine kaydedilmiştir. Osman Ağa'nın muhalledfâtı üç kısımdan meydana gelmektedir. Muhalledfâtın birinci bölümü “Oldur ki” kalıbıyla başlanmıştır. Akabinde Osman Ağa'nın adı,

²⁴ Kadıasker defterlerindeki her muhalledfât taksim tarihini vefât tarihi olarak adlandırmak elbette doğru değildir. Fakat 1700-1725 yılları arasındaki kadıasker defterleri üzerinde yapmış olduğumuz çalışmalardaki veriler muhalledfât taksim tarihinin Osman Ağa'nın ölüm tarihine çok yakın olduğunu göstermektedir. Zira ilgili dönemde Osman Ağa ile ilgili başka bir muhalledfât kaydına ya da muhalledfâtla ilgili itiraza rastlanmamıştır. Sadece bireysel anlamda muhalledfâtın alacağını almak isteyen birkaç alacaklının davası bulunmaktadır. Dolayısıyla Osman Ağa'nın muhalledfâtına itiraz nedeniyle yeniden taksim edilmesiyle ilgili bir dava bulunmamaktadır. Bununla birlikte Osman Ağa'nın vefâtı üzerine Kırım Han'ı tarafından emr-i şerif verilerek Osman Ağa'nın muhalledfâtının taksim edilmesinin istenmesi de haklılığımızı göstermektedir. Yine Kırım Hanlığı mezar taşları üzerinde incelemelerde bulunan Nicole Kañçal Ferrari'nin tespitleri de tezimizi doğrulamaktadır. Zira Kañçal-Ferrari tarafından Hansaray haziresindeki mezar taşları hakkında yapılan çalışmalarda ortaya konan verilerle yine tarafımızdan yapılan Kaya Sultan hakkındaki çalışmadaki muhalledfât tarihi ve mezar taşındaki vefât tarihi aynıdır. Kaya Sultan'ın muhalledfâtı hakkında Bkz. ORRNb, FOND 917,48-62-A1; Hansaray haziresindeki mezar taşları hakkında Bkz.Nicole Kañçal Ferrari, “Saray'a Bağlı Bir Cami ve Haziresi: Kırım Hanlığı'nın Payitahtı Bahçesaray'daki Hansaray'ın Haziresi”, *Belleten*, C.66, S.246, 2002, s.392.

memleketi, mesleği, vefât ettiği yer, vefât tarihi, eşi, çocukları ve muhallelâtın kimin tarafından taksim edildiği kaydedilmiştir. Osman Ağa'nın muhallelâtının birinci kısmı deftere şu şekilde kaydedilmiştir:

“Oldur ki bundan akdem Medine-i Bahçesaray sükkânından iken vefât iden Yalı Ağası Osman Ağa'nın verâseti zevce-i metrûkâsı Kadın nâm hatun ile sulbî oğulları Ahmed Bek ve Hamid Bek nâm sagirlere ve sulbiye balığa kızı Rukiye Bike'ye münhasıra olduğu indü'ş-şer' sabit ve mutehakkık olduktan sonra müteveffây mezbûrun metrukâtı tahrîr olunub ba'de'l- edâ'l- deyûn bakiyesi verese-i merkumenin beyinelerinde kısmet olunmak için şevketlü han hazretlerinin emirleri gelmekle sigâr-ı merkumenin vasî mensubları İneyet Şah Bek'in ma'rifetiyle mübâşeret olunan zikr dir ki beyân olunur.

Hurrira fi evâsıt-ı rabiulahir sene 1130 (Mart Nisan1718)” (ORRNB, FOND 917,48-67-A)

Osman Ağa'nın muhallelâtının ikinci bölümünde ise tüm mal varlığı iğneden ipliğe kadar tek tek özellikleriyle ve kıymetiyle birlikte deftere kaydedilmiştir. Akabinde bu malın kime verildiği ilgili malın altına not düşülmüştür. Örneğin muhallelâtta yer alan bir gayrimenkul “Bahçesaray'da dâhiliye büyüt-u müte'addide ve hemâm ve câmekan ve aşhâne ve bağçe ve çeşme ve hariciye fevkâni odaları ve bir küçük oda ve ahûr ve havlulu müstemile dar” şeklinde belirtilerek kıymetinin 100.000 akçe olduğu ve bahsi geçen mülkün Osman Ağa'nın oğulları Ahmed ve Hamid'e bırakıldığı belirtilmiştir (ORRNB, FOND 917,48-67-B).

Muhallelâtın üçüncü bölümünde ise yekûn başlığı altında Osman Ağa'nın muhallelâtının toplamı ve borçları hakkında bilgi verilmiştir. Osman Ağa'nın Bahçesaray'da ve Akkirman'da menkul ve gayrimenkulü bulunmaktadır. Bahçesaray'daki mallarının toplamı on yük yetmiş dokuz bin yüz seksen üç akçedir. Akkirman'daki mallarının toplamı üç yük elli beş bin dokuz yüz yirmi dört akçedir. Bahçesaray ve Akkirman'daki mallarının toplamı ise on dört yük otuz beş bin yüz yedi akçedir (ORRNB, FOND 917,48-64-A). Dolayısıyla toplam muhallelât miktarı 1.435.107 akçeye tekabül etmektedir. Osman Ağa'nın alacaklıları ise alacaklı olduklarını şahitlerin huzurunda ispatlayarak muhallelâttan paylarını almışlardır. Muhallelâttan borç için yapılan toplam ihracat miktarı yedi yük otuz dört bin altmış akçe yani 734.760 akçedir (ORRNB, FOND 917,48-64-B). Osman Ağa'nın muhallelâtından borçlandığı kişilere bakıldığı zaman onun Kırım sosyal ağı içerisindeki yerini ve kimlerle bağlantı kurduğu tespit etmek mümkündür.²⁵ Bu minvalde Osman Ağa'nın müslim ve gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin farklı dinî ve etnik tebaadaki insanlarla alışveriş yaptığı ve onlarla ticari ilişkilerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Muhallelâtta yer alan alacaklılar içerisinde Babasin, Evanis, Semahon ve Acem Kirkor zimmîler ve Semha Yahudi gibi tüccarlar dikkat çekicidir. Yine Osman Ağa'nın hazinedarbaşı Ahmet Ağa'ya olan 70.500 akçelik borcu dikkat çekicidir. Ayrıca Osman Ağa, zevcesi Kadın'a 50.000 akçelik Mehr-i müeccel miktarını sağlığında ödemiştir. Bu nedenle de muhallelât taksim edilirken hemen mehr miktarı ödenmiştir. Bahsi geçen borçların yanında Osman Ağa'nın gayrimenkullerini tamir ettirmek için para harcadığı da anlaşılmaktadır. Bu minvalde Gözleve'de bulunan kervansarayının ve Akmescid'de bulunan değirmenin tamiri için de bir miktar borç aldığı anlaşılmaktadır. Yine Osman Ağa, asker olması nedeniyle Gözleveli Tüfekçi Ahmet Efendiye, bargirci Sefer Şah'a ve at için Süleyman'a borçlanmıştır. Osman Ağa'nın borçlandığı kişilere

²⁵ Kırım sosyal ağı içerisinde devlet görevlilerinin konumu hakkındaki örnek çalışma için Bkz. Fırat Yaşa, “Han'ın Mutfağından Bahçesaray'daki Kölelere: Toplumsal İlişkilerin Odağında Kilercibaşı Mehmed Ağa”, *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017(82), s.27-49.

bakıldığı zaman onun Bahçesaraylı, Karasulu, Gözleveli, Almalı tüccarlar ve Kırım dışından özellikle de Acem diyarından gelenlerle ticari münasebetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Osman Ağa'nın muhalefât yekûnu 1700-1725 yılları içerisinde tespit edilen en yüksek 8. muhalefâttır (Doğan, 2022, 215).

Osman Ağa'nın muhalefâtının taksiminde İslâm hukukuna göre hareket edilmiş bu bağlamda Nisa Suresi'nde emredildiği üzere öncelikle Osman Ağa'nın borçları daha sonra ise muhalefâttan alınan resm ödenmiştir.²⁶ Muhalefât için alınan resm miktarı 270 guruş yani 27.000 akçedir. Osman Ağa'nın tüm borçları ödenerek kadı tarafından muhalefâtın ihrâcât bölümüne kaydedilmiştir. Kadı tarafından yapılan inceleme de alacaklılardan İvaz Ağa'nın 200 ve Sefer Şah'ın 30 guruş noksan aldıkları fakat bu paradan feragat ettikleri belirtilmiştir. Yine kadı tarafından yapılan incelemede Akkirman'da bulunan defterin hesabında kâtibin hata yaptığı, rakam bilmediği ifade edilmiş olmakla birlikte yapılan hata hakkında başkaca malumat verilmemiştir. Osman Ağa'nın tüm borçları ödendikten sonra geriye kalan parası varisleri olan eşi, iki oğlu ve kızı arasında pay edilmiştir. Bu bağlamda geriye kalan 726.589 akçelik²⁷ muhalefât miktarının 90.824 akçesi eşi Kadın'a, 127.153 akçesi kızı Rukiye Bike'ye, 254.306 akçesi oğlu Ahmed Bey'e ve yine 254.306 akçesi diğer oğlu Hamid Bey'e takdim edilmiştir. Osman Ağa'nın 726.589 akçelik muhalefâtının ashâbü'l-ferâiz'e²⁸ göre taksimi de aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Ashâbü'l-ferâiz'e göre Osman Ağa'nın Muhalefâtının Taksimi

NO	VARİS TİPİ	EF	AS	RD	ZE	TH	PAYDA	YÜZDE %	HİSSE	MÜS	ÖS	EA	EV
1	Hanımı	5	-	-	-	5	40	12,50 %	90.823,63	√	x	x	x
2	Kızı	-	7	-	-	7	40	17,50 %	127.153,08	√	x	x	x
3	Oğlu	-	14	-	-	14	40	35,00 %	254.306,15	√	x	x	x
4	Oğlu	-	14	-	-	14	40	35,00 %	254.306,15	√	x	x	x
	TOPLAM	5	35	-	-	40							

Tablo 1 *İslam Miras Hukuku-Feraiz* Programı ver 2.0'ye göre hesaplanmıştır.²⁹ Dolayısıyla 18. yy'da uygulanan miras taksimatının günümüzde dinî hassasiyetleri gözetmek için hazırlanan ferâiz programına uygun olduğu anlaşılmaktadır.

²⁶ Kur'an-ı Kerim'de miras hukukunun nasıl yapılacağı, vârislere ne kadar hisse verileceği Nisa Suresi'nin 11 ve 12. Ayetlerinde belirlenmiştir. *Bkz. Kur'an Yolu*, 26 Mart 2023, Nisa 11-12.

²⁷ Osman Ağa'nın borçları ve muhalefât için resm ücreti ödendikten sonra geriye 700.347 akçe kalması gerekirken varislere kalan miktar 726.589 akçedir. Bunun sebebi de muhtemelen dönemin kadısının da ifade ettiği gibi bazı alacaklıların bir takım alacağından feragat etmesi ve aynı zamanda Akkirman'daki kâtibin hatasıdır.

²⁸ Ashâbü'l-ferâiz, İslâm Miras Hukukunda belirli pay sahibi mirasçılar için kullanılan bir terimdir. *Bkz. Hamdi Döndüren, "Ashâbü'l-ferâiz", DİA, C.3, İstanbul 1991, s.467-468.*

²⁹ İslâm Miras Hukuku Feraiz programı için *Bkz. https://www.feraiz.net/ Erişim Tar. 09.07.2023.*

3.2. Gayrimenkulleri ve Hayvanları

Osman Ağa önemli bir makamda bulunmuş varlıklı bir Kırımlıdır. Bu nedenle ülkenin birçok yerinde gayrimenkulü bulunmaktadır. Osman Ağa'nın tespit edilen gayrimenkulleri şunlardır;

Tablo 2. Osman Ağa'nın Gayrimenkulleri

Gayrimenkulleri	Adet	Kıymeti (Akçe)	Kime Verildiği
Bahçesaray'da dâhiliye büyüt-u müte'addide ve hemâm ve câmekan ve aşhâne ve bağçe ve çeşme ve hariciye fevkâni odaları ve bir küçük oda ve ahûr ve havlulu müştemile dar	1	100.000	Ahmed ve Hamid
Gözleve'de vâki kârbânsaray	1	350.000	li'l-ibneyn
Nehr-i Kaçi'de büyüt-u müteaddide ve misafirhâne ve hemâm ve aşhâne ve ahurı müştemil bağ ve bağçe	1	80.000	Rukiye Bike
Akmescid karbinde üç göz değirmen ve bağçe ve çayır yeri ve doğan yeri	1	100.000	nısf-ı sabıkı li'l-zevce ve nısfı şabıkı li'l-ibneyn
Balbek'de koyun kışlası	1	20.000	li'd-deyn Ahmed Ağa
Teberti Hacı'da vaki arazi mezra ve mera	1	5.000	Rukiye Bike
Kızıl Bunar'da vâki' iki bab karşılı hane ve bir hemam ve beş dam ve eşçarına ve yedi bab kazakhanesi ve malum el-hudud bağçe ve değirmen levâzımıyla ve anbar ve kovan mahzeni cümle tevâbi' levahıklarıyla	18	50.000	li'd-deyn Babasin

Tablo 2'ye bakıldığı zaman Osman Ağa'nın Bahçesaray'da, Gözleve'de, Nehr-i Kaçi'da, Akmescid'te, Nehr-i Balbek'te, Teberti'de ve Kızıl Bunar'da gayrimenkullerinin olduğu görülmektedir. Bu durum aslında Osman Ağa'nın asker olmasıyla alakalıdır. Zira Osman Ağa asker olması nedeniyle sürekli hareket halindedir. Vefât ettiği zaman Bahçesaray'daki evindeydi. Osman Ağa'nın en kıymetli gayrimenkulü 350.000 akçe ile Gözleve şehrindeki kervansaraydır. Osman Ağa ölmeden önce kervansarayını tamir ettirmiştir. Çalışmada kervansaray hakkında başkaca bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1675-1700 yılları arasındaki Gözleve şehri hakkında yapılan çalışmada da Yalı Ağası Osman Ağa'ya ait kervansaray hakkında malumat bulunmamaktadır. (Sarı, 2022, 26). Şüphesiz bu durumun birçok sebebi olabilir. Muhtemelen bunun en önemli sebebi ilgili tarihlerde kervansarayla ilgili kayda geçecek bir hadisenin yaşanmamasıdır. Ya da kervansaray hakkındaki bilgiler sadece Rusya'da bulunan defterlerde yer almaktadır. Bununla birlikte kervansarayın 1700 tarihinden sonra inşa edilmiş olması da muhtemeldir. Fakat bu ihtimal de çok zayıftır. Zira tarafımızdan 1700-1725 yıllarına ait Türkiye'de bulunan tüm defterler taranmıştır. Bu nedenle kervansarayın ne zaman inşa edildiği ve genel özellikleri hakkında bilgi verilebilmesi için Rusya'da bulunan tüm defterlerin incelenmesi gerekmektedir. Yine Osman Ağa'nın gayrimenkulleri arasında Kırım Coğrafyasında yaygın olarak bulunan değirmenler vardır. En

küçüğü bir göz olan değirmenlerin en büyüğü sekiz gözdür. Osman Ağa'nın değirmeni üç göz olmasına rağmen 100.000 akçe değer biçilmiştir. Zira Osman Ağa ile aynı ay içerisinde vefât eden (evâil-i şehri rabiulahir 1130-Mart 1718) Kırım Hanı I. Selim Geray Han'ın kızı Kaya Sultan'ın Kıpçak karyesinde bulunan beş göz değirmeni de 100.000 akçedir (ORRN, FOND 917, 48-59-B). Osman Ağa'nın değirmenin yanında bir miktar bahçesi, çayırılığı ve aynı zamanda doğan yeri de bulunmaktadır. Osman Ağa ölmeden önce değirmeninde 2.300 akçelik tamirat yaptırmıştır.

Kırım Coğrafyası sahip olduğu büyük bozkırları, zengin su kaynakları ve sahip olduğu ot çeşitliliği dolayısıyla hayvancılık için son derece elverişlidir. Bu nedenle hemen hemen her Kırımlı bir şekilde hayvancılıkla uğraşmıştır. Osman Ağa'da bu minvalde hayvancılıkla uğraşmıştır. Vefât ettiğinde muhalefâtında yer alan hayvanları şunlardır;

Tablo 3. Osman Ağa'nın Hayvanları

Hayvan Cinsi	Miktarı	Kıymet (Akçe)	Hayvan Cinsi	Miktarı	Kıymet (Akçe)
Anabaş ve Toklu koyun	420	30.000	Koyun	755	85.500
Bora Deve	2	3.000	Kovan	150	15.000
Sığır/ <i>Bağda</i>	2	1.500	Küren aygır	1	1.000
Öküz	1	400	Göker Öküz	1	600
Konançe	1	400	Yala? Öküz	1	600
Tana	1	100	Kara ala öküz	1	600
Öküz	4	3.000	Boynuzlu Koba öküz	1	600
Sığır	1	400	Kır baytal duru levâzımıyla	1	1.500
Konançe	1	200	Kır konaçin baytal	1	1.000
Tana	1	100	Çal konaçin baytal	1	600
Eşek	1	300	Kır baytal	1	700
Alaşa	1	200	Kara baytal	1	1.000
Baytal	2	800	Ala ayak kır baytal turu levâzımıyla	1	1.500
Defa' alaşa	1	400			

Tablo 3'e bakıldığı zaman Osman Ağa'nın attan deveye, tanadan öküze kadar çok sayıda büyük baş hayvanının ve ayrıca koyun gibi küçükbaş hayvanıyla arısının da var olduğu görülmektedir. Çok sayıda atının (alaşa, baytal, aygır) olması da yine onun seferlere katılmasıyla alakalıdır. Yine Osman Ağa'nın 1175 tane koyun cinsinden küçükbaş hayvanı vardır. Ayıca 150 adet de kovani bulunmaktadır. Osman Ağa'nın hayvanlarının toplam kıymeti ise 245.100 akçedir.

3.3.Köleleri

Kölelik, İlk Çağlardan itibaren pek çok toplumda mevcut bir uygulamadır. Bu bağlamda Kırım Coğrafyası da köleliğin en yaygın olduğu yerlerden biridir. Hatta köle ticareti 15 ve 18. yüzyıl arasında Kırım Hanlığı'nın en önemli gelir kaynağı olmuş, çapul adı verilen seferlerde elde edilen köleler hanlık aristokrasisinin ve

akınlara katılan Kırımlıların en önemli gelir kaynağı olmuştur (İnalçık, 2018, 145). Bu nedenden dolayı da belli zamanlarda köle temin etmek için Polonya, Çerkezistan, Ukrayna ve Rusya içlerine çok sayıda sefer icra edilmiştir. Elde edilen kölelerin bir kısmı iç piyasada kullanılırken diğerleri Bahçesaray, Karasu ve Kefe'deki köle pazarlarında satılarak önemli bir kısmı Osmanlı ülkesine ihraç edilmiştir. Bu çalışmada incelenen Yalı Ağası Osman Ağa'da Bucak Tatarlarının zabiti olması ve birçok sefere iştirak etmesi nedeniyle çok sayıda köle elde etmiştir. Osman Ağa elde ettiği kölelerin önemli bir kısmını satarken bir kısmını da kendisi için ayırmıştır. Osman Ağa'nın tespit edilen köleleri şunlardır;

Tablo 4. Osman Ağa'nın Köleleri

Adı	Kıymet (Akçe)	Adı	Kıymet (Akçe)
Doğma Kuş tabir kazak	15.000	Değirmende İvaz nâm kazak	12.000
Hanna nâm cariye ma't-tıfılı	20.000	İvaz'ın zevcesi Saliha nâm cariye ma tıfılı	15.000
Devletgeldi Kazak	13.000	İvaz'ın kızı	5.000
Nasta nâm cariye ma tıfılı	12.000	İvaz'ın oğlu Zülfikar	12.000
Safiye nâm cariyecik	13.600	Yanus nâm kazak	11.500
Yanus nâm kazak bağçecidir	12.000	Hasan nâm gulam	20.000
Bağçecinin zevcesi Hanna cariye	15.000	Süleyman	12.000
Hristina nâm cariyecik	10.000	Karakız nâm cariye	...
İlya nâm gulamcık	4.000	Mehmed Şah nâm küçük gulam	9.000
Belkız nâm cariye	15.000	Hacu nâm matûh kazak	1.000
Zülfisiyah nâm mürâhika	15.000	Eflak Perveran nâm kazak	8.000
Hatice nâm mürâhika	12.000	Eflak Sura nâm cariye	15.000
Estiya nâm cariye	15.000		

Tablo 4'e bakıldığı zaman Osman Ağa'nın köle bakımından hayli zengin olduğu toplamda yirmi yedi kölesinin bulunduğu görölmektedir. Yirmi yedi köle içerisinde Hanna ve İvaz'ın eşi Saliha adlı kölelerin küçük çocukları (Tıfilları) da yer almaktadır. Karakız, Mehmed Şah, Hacu, Eflak Perveran ve Eflak Sura adlı kazaklar Osman Ağa'nın Akkirman'daki köleleriyle diğerleri Bahçesaray'daki köleleridir. Köleler içerisinde en pahalısı 20.000 akçeyle Hasan adlı gulam iken en ucuzu 1.000 akçelik Hacu adlı bunak köledir. Osman Ağa'nın köleleri içerisinde yer alan İvan, İvan'ın zevcesi Saliha ile küçük çocuğu ve yine İvaz'ın kızı ve oğlu Zülfikar Osman Ağa'nın değirmeninde çalışan değirmenci köleleridir. Zira Kırım'da genellikle kölelerde aile bütünlüğüne dikkat edilmiş, ailelerin bölünmemesine hassasiyet gösterilmiştir. Bu bağlamda değirmenci köle ailesi değirmende, Yanus ve Hanna gibi karı koca kölelerde bahçede birlikte çalışmışlardır. Bu duruma köleler pay edilirken de riayet edilmiştir. Örneğin Osman Ağa'nın değirmeninde çalışan kölelerinin tamamı bu nedenle alacağı karşılığında İvaz Ağa'ya verilmiştir.

3.4.Kılık Kıyafetleri ve Silahları

Osman Ağa'nın sahip olduğu kılık kıyafet devrin modası hakkında bilgi vermesi ve onun hayat standartlarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Osman Ağa'nın muhalefâtında yer alan kılık ve kıyafetleri şunlardır;

Tablo 5. Osman Ağa'nın Kılık-Kıyafetleri ve Silahları

Adı	Miktarı	Kıymet (Akçe)	Adı	Miktarı	Kıymet (Akçe)
Köhne hemâm gömleği	1	100	Gömlek ve don ve makreme ve uçgur	1	500
Yeşil çuka zarflı nafe kürk	1	3.000	Yeşil meşin çuka	1	1.200
Mindallı berber şikâri zibun	1	120	Defa' yeşil meşin çuka	1	1.200
Kırmızı cedid çuka	1	700	Kuzu çuka zarflı nafe kürk	1	6.000
Kenarı kılabledanlı Cezayir ihramı	1	1.200	Yeşil çuka zarflı nafe kürk	1	6.000
Defa' Cezayir ihramı	1	800	Sarı çuka zarflı ala karın kürk	1	1.600
İki çift mest ve pabuç	1	15	Kınavis zarflı zincab kürk	1	2.500
Alaca basma kuşak	1	300	Bir kıta' basma	1	25
Köhne kırmızı ihram	1	50	İki cedid boruncuk gölmek	2	600
Köhne büyük ihram	1	1.500	Boruncuk gölmek	1	250
Boruncuk gömlek	4	1.200	Sarı derâlı bayrak	1	100
Bıçak balta	4	60	Gümüşlü Tüfenk	1	2.000
Defa' balta	1	30	Altun gümüşlü kılıç	1	10.000

Tablo 5'e bakıldığında aslında Osman Ağa'nın çok fazla kılık-kıyafetinin olmadığı muhalefâtında yirmi beş parça kıyafetinin olduğu görülmektedir. Osman Ağa'nın kılık-kıyafetleri arasında en dikkat çekici olanı kürklerdir. Zira dönemin Kırım toplumunda kürk en önemli kişisel kıyafetler arasındadır. 1700-1725 yılları arasında tespit edilen en pahalı kürk 30.000 akçedir (ORRNB, FOND 917,45-20-A). Osman Ağa'nın muhalefâtında toplamda beş adet kürk bulunmakta olup en pahalıları 6.000'er akçelik kürklerdir. Silâhdâr tarihinde yer alan ve 1696 tarihinde vezir-i azâm tarafından hediye edilen kaftana muhalefâta rastlanmamıştır. Muhtemelen 22 yıllık süreçte kaftan yıpranmış ya da bir şekilde elden çıkmış olmalıdır. Muhalefâta en fazla bulunan kılık kıyafet türü gömlektir. Osman Ağa'nın dokuz adet gömleği vardır. Muhalefâta bulunan dört ihramdan ikisi ise Cezayir işidir. Osman Ağa'nın asker olması nedeniyle çok sayıda silahının olması gerekmektedir birlikte muhalefâta silah sayısı da son derece azdır. Muhalefâta bulunan en önemli silahlar tüfenk, kılıç, bıçak ve baltadır. Bunların içerisinde en pahalısı ise 10.000 akçelik altın gümüşlü kılıçtır. Yine gümüşlü tüfenk 2.000 akçedir. Kılık kıyafetlerde olduğu gibi silah malzemesi anlamında da Yalı ağasının daha fazla silahının olması kuvvetle muhtemeldir.

3.5.Ev Eşyaları ve Kitapları

Osman Ağa, Yalı ağası olması hasebiyle sürekli hareket halinde bulunmuş belli zamanlarda Osmanlı ordusuyla belli zamanlarda ise Bucak seraskeri, Kalgay sultan ve Kırım hanıyla seferlere katılmıştır. Bu nedenden dolayı da sürekli hareket halinde olmasından dolayı Bahçesaray'da, Nehr-i Kaçı'da, Akmesicid'te ve Kızıl Bunar'da haneleri vardır. Hanelerinde çok sayıda ev eşyası, gıda maddesi ve hırdavat malzemesi yer almaktadır. En fazla eşyası Bahçesaray'daki evinde yer alırken onu Akkırman'daki takip etmiştir.

Osman Ağa'nın mutfağında çeşitli cinslerde ve ebatlarda kazanlar, tencereler, kâseler, ibrikler, tabaklar, tepsiler, siniler, sahanlar, çiniler, kahve takımları, çömlekler ve testiler gibi eşyalar bulunmaktadır. Ayrıca mutfakta buğday ve darı gibi hububat ürünleriyle bal bulunmaktadır. Evinin zemininde çeşitli ebatlarda ve renklerde halıları vardır. Odalarda ise Dimri ve Bursa işi yastıklar kullanılmıştır. Yastıklar kendi içerisinde basma, çatma, dökme, baş, pamuk, kadife gibi çeşitli cinslerde ve büyük, orta ve küçük gibi çeşitli ebatlardadır. Evde bulunan yastıkların büyük bir kısmı oturma ve dinlenme amaçlıdır. Bununla birlikte baş yastığı olarak adlandırılanlar uyumak içindir. Osman Ağa'nın uyumak için ayrıca çok sayıda döşek ve yorganı vardır. Döşekler renk renk ve büyüklü küçüklüdür. Yorganlar ise Acem işi olandan hatâî işlemelisine kadar çeşit çeşittir. Evinin dışında ise kazma, kürek, burgu, bıçkı gibi çeşitli hırdavat türü eşyalarla birlikte macar araba ve levâzımları bulunmaktadır.

Kitaplar bir insanın kültürel seviyesi ve ilgi alanları hakkında yorum yapabilmek için kullanılabilecek en önemli araçlardan biridir. Bu bağlamda Osman Ağa, muhallefâtında yer alan kitapları üzerinden de değerlendirilebilir. Zira Osman Ağa'nın muhallefâtında altı adet kitap bulunmaktadır. Kitaplardan biri *Bustânü'l-ârifîn ve mirâtü'l-ulum ve mîzânü'l-hak*'dır. Eser'in Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî (öl. 373-393/983-1003 arası) tarafından yazılan ve daha çok fikhî ve ahlâkî konularda vaaz ve nasihat içeren *Bustânü'l-ârifîn adlı* kitap olduğu düşünülmektedir.³⁰ Kitabın fikhî ve ahlâkî konuları içermesi Osman Ağa'nın dindar bir Kırımlı olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Kitabın fiyatı 250 akçedir. Bir diğer kitap ise *Harîdetü'l 'Acayib*'tir. Eser, Şam-Filistin mıntıkası coğrafyacılarından İbn el-Verdî Ebû Hafs Ömer b. Muzaffer (691-749/1292-1349) tarafından yazılmıştır.³¹ Eserin fiyatı 100 akçedir. Yukarıda zikredilen iki kitabın yanında Osman Ağa'nın muhallefâtında ismi belirtilmeyen 300 akçe kıymetinde küçük boy dört tane daha kitap bulunmaktadır. Osman Ağa'nın muhallefâtında bulunan *Bustânü'l-ârifîn ve Harîdetü'l 'Acayib adlı* kitaplar Arapça'dır. Dolayısıyla Osman Ağa'nın Arapça bildiği düşünülmektedir.

³⁰Bustânü'l-ârifîn'in Türkiye'de birçok nüshası vardır. Bunlardan bazıları için bkz. <http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama/sayfa/1?q=Bust%C3%A2n%C3%BC%271-Arif%C3%AEn> ; Bustânü'l-ârifîn hakkında bkz.Hasan Kâmil Yılmaz, "Bustânü'l-ârifîn", DİA, C.6, İstanbul 1992, s.475; Kitabın yazarı Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî hakkında bkz. İshak Yazıcı, "Ebû'l-Leys Semerkandî", DİA, C.36, İstanbul 2009, s.473-475.

³¹Eser hakkında bkz. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/har%C3%AEdetul-acaiib-ve-fer%C3%AEdetul-garaib/85621>.

Değerlendirme ve Sonuç

Kırım Hanlığı sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle hem Rusların güneye inmesinde hem de batı da Avrupa ve doğuda İran'ın dengelenmesinde stratejik öneme sahip bir Türk devletidir. Fakat bu pozisyonuna rağmen hanlığın devlet teşkilatı tam olarak incelenmemiş, ihmal edilmiştir. İhmal edilen müesseselerden biri de Yalı ağalığı makamıdır. Yalı ağaları esasında Bucak Tatarlarının zabiti olmakla birlikte Bucak Seraskerliğinin teşekkülünden sonra ona bağlanmıştır. Fakat buna rağmen hem Osmanlı Devleti hem de Kırım Hanlığı içerisinde çok önemli askerî görevler ifa etmişlerdir. Bu bağlamda Yalı ağaları, kendilerine ait askerî güçleri ve bayrakları olan ve ayrıca Kırım devlet protokolünde yeri olan güçlü kişilerdir. Bu çalışmayla birlikte de Yalı Ağası Osman Ağa'nın biyografisi ilk defa incelenmiştir. Pek çok halef ve selefi gibi Osman Ağa'da *ağa* ünvanını kullanmış olmakla birlikte savaşlarda göstermiş olduğu kahramanlıklardan dolayı kendisine *gazi* ünvanının verildiği de tespit edilmiştir.

Osman Ağa'nın muhalefâtına bakıldığı zaman da Yalı ağalığı makamında bulunan kişilerin ekonomik bakımdan son derece varlıklı oldukları anlaşılmaktadır. Zira sadece muhalefâtındaki mevcut köle sayısı yirmi yedidir. Ömrünün önemli bir kısmını savaşlarda geçiren Osman Ağa göstermiş olduğu şecaatten dolayı birçok Kırım hanı tarafından taltif edilerek Yalı ağalığı makamına tayin edilmiştir. Dolayısıyla Osman Ağa'nın, Kırım hanlarının itimat ettiği ağalardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Osman Ağa, okuma yazması olan ve Arapça bilen biridir. Osman Ağa, evâsıt-ı rabiulahir 1130 (Mart 1718) tarihinde Bahçesaray'da vefât etmiş ve yine Bahçesaray'a defnedilmiştir.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (BOA, TS.MA.e.), 788/71.

Mühimme Evrakı (BOA, A.DVNS. MHM.d.), 97-48; 97-104; 97-106; 129-1181; 133-224.

Ali Emiri, Mustafa II (AE.SMST.II.), 116-12647; 108-114; Osman III (BOA, AE.SAMD.III), 232-22187.

Cevdet, Eyalet-i Mümtaze (BOA, C..MTZ.), 5-229.

İbnülemin, Müsted'iyat (BOA, İE. MT), 1/94.

Rusya Federasyonu St. Petersburg Milli Kütüphanesi'nde Otdel Rukopisey Rossiyskoy Natsionalnoy Biblioteki (ORRNB) Fond 917'de Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri:

ORRNB, FOND 917, 35 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 38 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 45 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri

ORRNB, FOND 917, 48 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRN, FOND 917, 71 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

B. Araştırma ve İnceleme Eserler.

Abdulgaffar Kırımî (2014), *Umdetü'l-Ahbâr*, Derya Derin Paşaoğlu.(Yay. Haz.). Ed: Mirgaleev, Marjani Institute of History of the Akademy of The Republic of Tataristan.

Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas-ı Cihan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2044.

Başer, A. (2010). *Bucak Tatarları (1550-1700)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi].

Bıyık, Ö. (2014). *Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1674)*, Ötüken Neşriyat.

Bülbül, İ. (2016), Yedisian-Bucak Nogaylarının 1756 ve 1758 İsyanları, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 74-113.

Can, A. (2022). *Hurremî Çelebi Akay Tarihi (Tenkitli Metin - Değerlendirme)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi].

Derin, F. Ç. (1993). *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayı-namesi: Tahlil ve Metin Tenkidi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].

Doğan, A. (2023). *Kırım Bahçesaray'da Sosyo-Ekonomik Hayat (1700-1725)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi].

Döndüren, H. (1991). Ashâbü'l-ferâiz. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (467-468 ss.),3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Evliya Çelebi (2011), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Seyit Ali Kahraman (Yay. Haz.). 7. Kitap. Yapı Kredi Yayınları.

Ferid Develioğlu (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Sami Güneşçali.(Yay. Haz.). Aydın Kitabevi.

<http://www.yazmalar.gov.tr/basitarama/sayfa/1?q=Bust%C3%A2n%C3%BC%27l-Arif%C3%AEn>

<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/har%C3%AEdetul-acaib-ve-fer%C3%AEdetul-garaib/85621>.

<https://www.feraiz.net/> Erişim Tar. 09.07.2023.

İnalçık, Halil (2018), "Makaleler 2", Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emegi, *Doğu-Batı*, 123-153.

Kançal-Ferrari, N.(2002). Saray'a Bağlı Bir Cami ve Haziresi: Kırım Hanlığı'nın Payitahtı Bahçesaray'daki Hansaray'ın Haziresi. *Belleten*, 66(246), 371-420.

Karpat, K.(1992). Bucak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (341-343 ss.),6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kur'an Yolu, 26 Mart 2023, Nisa 11-12.

Muallim Nâci(1332). *Lugat-ı Nâcî*, Asır Matbaası.

Mustafa Kesbî (2002), *İbretnüme-yi Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, Ahmet Öğreten. (Haz.). TTK Yayınları.

Özcan, T. (2005). Muhallefât. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (406-407 ss.),30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öztürk, Y.(2017). Logistic sand Diplomatic Pillars of Eastern European Turkish Geopolitical System: Case of Kamanıçe Expeditions (1680-1681). V.S. Stepankov, S.A.Kopylov v.d. (Ed.). *Problems of History of Central and Eastern Europe, Collection of Scientific Papers* içinde (191-206 ss.), Podilsky.

Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. I-II-III, MEB Yayınları.

Peyssonnel, C.C. (1787). *Traité sur le commerce de la Mer Noire*. Tome I, II, Cuchet.

Portakal, G. (2019). *6 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defterindeki Kırım Hanlığıyla İlgili Belgelerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1115-1133/M.1703-721)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi].

Sarı, S.A. (2020). 17. Yüzyılın Sonlarında İsmail Kazasında Sosyal ve Ekonomik Yaşam, *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2(1). 2020, 32-41.

Sarı, S. A. (2022). *Bir Kırım Şehri: Gözleve(1675-1700)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi].

Seyyid Mehmed Rızâ (2020), *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fi-Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar (İnceleme-Tenkitli Metin)*.Yavuz Söylemez. (Haz.). TTK Yayınları.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa (2018), *Nusretnâme İnceleme-Metin(1106-1113/1695-1721)*, Mehmet Topal.(Haz.). Tüba Yayınları.

Smirnov, V.D. (2016), *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, Çev. D.Ahsen Batur, Selenge Yayınları.

Şemşeddin S.(1996). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınevi.

Yaşa, F. (2017). Han'ın Mutfağından Bahçesaray'daki Kölelere: Toplumsal İlişkilerin Odağında Kilercibaşı Mehmed Ağa, *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017(82),27-49.

Yağcı, Z.&Akkaya M. (2022). Kırım'da Bir Hanzadenin Yaşamı: Hacı Selim Giray'ın oğlu Şahbaz Giray. *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4(1),76-104.

Yazıcı, İ.(2009). Ebû'l-Leys Semerkandî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (473-475 ss.), 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yılmaz, H.K. (1992). Bustânü'l-ârifîn. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (475 ss.),6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Zervov, V.V. Velyaminov (2009), *Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıklar ve Hatlar*, A. Melek Özyetgin-İlyas Kamalov. (Yay. Haz.). TTK Yayınları.

Ekler

اوله روموندا اتم مدينه باغچي ملر سکانده ايکن ویت ايده کي اعاشی
عثمان اغانک وراشتر زوجة متروکه سی نادر نام خاتون ایله صبلر اغعلری
احمد بک و حایر بک نام ک سنوره و ه بلویه بالغه قرز رقیه ککه نه مخصوصه
اوله یز عند الشرح ثابت و متحقق اولدونه صکره متوقفا خرنور
متروکات ک تحیر الفی ب بعد ا الدیوه رقیه مروت
مرقومه نیک بینلر نده شحت اولحق اچون
شوکلی نده حضرت نیک اولدر کلیمکله
صغار مرقوم کده جم مینور
عنایت شتاه کک موشکله
مباشرة اتم کک کک
بیله اجم زجه
نه اولدر مع الا
نه اله

Ek 1. Osman Ağa'nın Muhallefâtının İlk Bölümü

اموال مرقومه دیوه مذکوره ایله لازم کلن رسم کیم ویرلر ککه صکره بروج صبح
شده کچالده و رته یه اصحاب ایله مقدار درکه قید و بینه اوجا ر
حصه الزوجه نادره
۹۰۸۲۴
حصه الان احمد بک
۲۵۴۳۰۶
حصه الان حایر بک
۲۵۴۳۰۶
حصه البنت رقیه بک
۱۲۷۱۵۳

Ek 2. Osman Ağa'nın Muhallefâtının Varislere Taksimat Bölümü

Ahmet DOĞAN

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.